

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК: 2-84

В.В. Вербицький, аспірант

ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (УГКЦ)

У статті основним чином розглядається надзвичайно важливий фактор міжнародної діяльності Української Греко-Католицької Церкви, яка активно підтримує разом зі своїми парафіянами найбільш позитивні тенденції в політиці країни.

Ключові слова: релігія, міжнародна діяльність, політика, УГКЦ, міжнародні відносини, культура, цінності.

Українська Греко-Католицька Церква (далі – УГКЦ) завжди займала міцну про-українську позицію у відстоюванні культурних та духовних цінностей українського народу. У ХХІ столітті проявилася нове унікальне поєднання – активної співпраці релігійного та політичного чинників у кооперації.

Духовна відкритість народу зумовлюється не лише ментальністю, традицією чи символами, а й аксіологічними орієнтирами, які за своїм змістом є християнськими і в Україні, і в Європі. Ціннісно-світоглядний феномен людської інтеграції культурної totoжності формується під впливом історичних, соціально-політичних, економічних та інших чинників, властивих кожному етносу, державі чи регіону. Власне, соціокультурні особливості нашого суспільства актуалізують дослідження проблеми духовності. На наш погляд, інтерес дослідника має бути орієнтований на переосмислення самоцінності особистості, її сутнісних здатностей, однією з яких це духовність, носієм якої є Церква. Остання, від часу свого заснування інтегрує в собі дві теології і дві системи світобачення, Східну і Західну, які часто бувають конфліктуючими, однак, творять одну взаємодоповнюючу цілісність.

Проблему взаємозв'язку релігійного і політичного та аналізу їх взаємовпливу приділяють увагу, у своїх працях такі вітчизняні вчені як: В. Бондаренко, С. Бочулинський, О.Бучма, В. Єленський, Б. Козак, О. Кудояр, І. Ломака, М. Палінчак, С. Яремчук, П. Яроцький та інші.

Вітчизняні науковці Т.Козак, С.Яремчук, О.Кудояр вивчають вплив релігійних інституцій на політичні і зворотній процес впливу, а також роль релігійного фактора в суспільно-політичному житті України. Для осмислення наслідків взаємовпливу релігії та політики важливим є залучення доробку не тільки релігієзнавства, а й політології, зокрема праці Клауса фон Байме, Ж.-П. Віллема.

УГКЦ за своєю природою є східною не лише за об'єктом, а й за духовністю, саме тому, вона покладає на себе завдання відродити, втрачену протягом століть, східнохристиянську духовність, яка від природи притаманна українському народові. Саме онтологічна, а не психологічна основа духовності визначає її не як стан душі, як реальне застосування богословських чи християнських принципів до життя кожної особистості. На думку І.Рупкіна, духовне життя не є дисципліною чи аскезою, це "містечтво синергії зі Святим Духом, містечтво дозволяти Його присутності плодоносити в нашому житті". [7, с. 46]

На початку нового століття все частіше та наполегливіше постає питання про те, якою буде дипломатія майбутнього, а саме які нові атрибути в ній будуть поставати і які цінності буде відстоювати ця нова дипломатія. Прогнози про розвиток цієї дипломатії виходять з принципів та норм сучасних міжнародних стосунків та можливі лише в контексті політичної, економічної і соціальної еволюції європейської спільноти та звичайно від духовного осередку, який збагачує суспільство нормами та принципами. Політика і діяльність УГКЦ пов'язана з усією історією української християнської церкви, а

значить, і з історією виникнення та розвитку політичних, культурних і соціальних цінностей європейської спільноти. Принципові моменти в розвитку міжнародних відносин УГКЦ демонструють різні етапи, так як вони безпосередньо стосуються взаємовідносин духовної та світської влади, державного устрою країн Європи. УГКЦ пройшла складний шлях становлення, починаючи від середини ХХ ст. УГКЦ відродилася повністю в сферах освіти, соціального служіння, хоча пріоритет духовного початку і раніше залишався основою концепції цінностей. З одного боку "дипломати" УГКЦ, в тому числі Святослав Шевчук, вирішують суто церковні цілі, такі як поширення християнства, будівництво релігійних споруд, дозвіл догматичних питань і суперечок, а з іншого боку і світські завдання: взаємодія з іншими державами, рішення проблем зовнішньої політики, збір коштів і розкриття внутрішніх проблем. [4, с. 118]

Сучасна якість і характер національного буття та світогляду, принципи влаштування суспільних та політичних справ, сума певних рис, які визначають українську національно-культурну своєрідність, беруть свій початок та черпають свій розвиток в українському християнстві. Воно вдихнуло новий зміст і окреслило нове призначення для тих суспільно-політичних інституцій, які існували в Україні у часі прийняття християнства, та дало безпосередній поштовх і ідеологічно обґрунтувало необхідність створення нових форм суспільно-політичної організації.

Прийняття християнства Володимиром Великим у 988 р., без жодних сумнівів, можна охарактеризувати, як початок відліку тієї духовної традиції, яка сформувала історичний образ та сучасне обличчя України не лише у релігійному аспекті, але, практично, й усіх інших загальносуспільних ділянках. [6, с. 9]

Українська Греко-Католицька Церква, що черпала своє духовно-релігійне натхнення з джерел Київського Християнства, організаційно оформившись в результаті підписання Берестейської унії 1596 р. набуває характеру сутнісного національного завдання, сповнення якого тождне самому збереженню українців як нації і повністю самодостатньої у політичному аспекті культурно-етнічно-релігійної спільноти. У цьому контексті можемо твердити про вироблення системи морально-етнічних та культурних пріоритетів, які були запропоновані Українською Греко-Католицькою Церквою на основі християнської традиції та переросли у стійку систему цінностей, що стала домінуючою у світобаченні української нації.

Як результат тривалого процесу унійних змагань Синод єпископів Київської митрополії під керівництвом митрополита Михайла Рогози приймає рішення відновити спілкування з Римським Престолом, забезпечивши при цьому збереження східної християнської традиції і власної церковної та етно-культурної самобутності. Така модель церковної єдності було утверджено на соборі 1596 року в Бересті, від якого й починається інституційне існування Греко-католицької церкви в Україні. Ідея унії була зумовлена як зовнішніми політичними обставинами,

так і в внутрішнім прагненням віруючих до церковної єдності: православні віруючі на території Речі Посполитої та Угорщини зазнавали утисків від представників панівного римо-католицизму як схизматики також були схильні урівняти прихильників грецького обряду перед лицем Ватикану. Правда, далеко не всі православні приєдналися до унії, відбувся поділ українських і білоруських віруючих на уніатів (прихильників унії) і православних.

Згідно з угодами Берестейської унії, в греко-католицькій церкві богослужіння, церковна організація та обряди залишилися такими, як вони були в греко-православній церкві. Церква підпорядковувалася Папі Римському і прийняла як католицький догмат про сходження Святого Духа від Отця і Сина, так і католицький догмат про чистилище – які в ті часи були головними розбіжностями між православною і католицькою церквами. [2, с. 368]

У 30-40-х роках XVII століття спроби митрополитів Йосифа Вельяміна Рутського та Петра Могили примирення "Русі з Руссю", скликання загальних Собору і проголошення Київського Патріархату закінчилися невдачею. Незабаром православна Київська митрополія була підпорядкована Московському патріархатові (1686) і перетворена на звичайну єпархію в процесі послідовної, жорсткої уніфікаційної і русифікаторської політики. Як твердять ряд науковців та богословів, українською залишилася лише Уніатська церква.

Щорічно проводилися греко-католицьким духовенством і так звані національно-патріотичні заходи, як походи на могили воїнів українських січових стрільців та української галицької армії на Янівський і Личаківський цвинтарі під час Зелених свят, а також урочистості з відзначення важливих релігійно-церковних та історичних подій. Велику увагу ієрархи УГКЦ приділяли праці релігійних видавництв. Кожна єпархія видавала власні "Вісники", великою популярністю користувалися релігійні журнали з 1918-1939 рр. "Нива" (1904–1939 рр.) – часопис, присвячений церковним і суспільним справам. Це видання виходило впродовж першої половини XX ст. Автори рішуче виступали проти галицького "москвофільства", пояснювали недопустимість втілення в життя ідеології "соціалістів-радикалів", у пізніших числах, у 30-ті рр., митрополит А. Шептицький оголосив первинним завданням кожного українського католика відсіч комуністичним ідеям. Лозунгом часопису, та й зрештою, заклик до суспільства було гасло з Євангелія: "Полюбіть правду, а правда звільнить вас". У журналі багато публікацій, присвячених темі Східної і Західної Церков у руслі проблеми "треба єднатися з Римом, не забуваючи про наші східні традиції", "Богословія" (виходив на Галичині в 1923–1939 рр.), "Дзвони" (1931–1939 рр. був осередком, навколо якого гуртувалися кращі літературні сили Львова та всієї Галичини, які стояли на засадах християнського світогляду, "Правда" (1927–1939 рр.), часописи "Мета" (1931–1939 рр.) у газеті, стала ідея Українського католицького союзу, "Нова Зоря", "Бескид", "Христос – наша сила" та багато інших. Провід Греко-Католицької Церкви пильно слідкував за подіями у радянській Україні, де розгорталися масові репресії і терор проти свідомого українства. Релігійні часописи постійно інформували про страшну руїну церкви у сталінській імперії, арешти і заслання. Преса викривала злочини сталінського режиму проти власного народу, наголошувала, що більшовизм та комунізм – найбільші вороги суспільства. Широкого розголосу набув голодомор у радянській Україні. У той час як Москва замовчувала цей голод, а Захід здебільшого байдуже сприймав вісті про катастрофу, у Львові вже в грудні 1932 р. політичні і церковні діячі розглядали пи-

тання про голод, який насувався на Україну і мали намір вислати туди спеціальну комісію. За участю митрополита й духовенства УГКЦ та підтримки Папи Пія XI понад 60 тисяч молодих галичан узяли участь у Католицькій акції, що відбулася 7 травня 1933 р. у Львові. Її метою було сприяння зміцненню церковних структур, їх зв'язків з найвіддаленішими парафіями. Як відомо, поштовхом Акції стала енцикліка Папи Пія XI 1922 р., написана під враженням світової війни і соціальних революцій, проявів шовінізму і войовничо-атеїстичного комунізму. У ній визначався великий потенціал мирян у прагненні до миру і свободи. Наступною енциклікою від 15 травня 1931 р. Папа проголосив необхідність перебудови суспільного ладу на християнських засадах й закликав ієрархів церков і священиків активізувати діяльність вірних на захист Вселенської церкви. [5, с. 126]

Розквіт Української Греко-Католицької Церкви припадає на XIX століття, коли вона стала найсильнішим консолідуючим фактором українства в Галичині, з якого і почався процес українського культурного відродження. Зі встановленням радянської влади на західноукраїнських землях УГКЦ була розпущена владою – і церква існувала лише в підпіллі. Аж до 1989 року, але за "горбачовської перебудови" церква вийшла з підпілля.

Провідники УГКЦ в 20-м столітті: Митрополит Андрій Шептицький (1901-1944) очолював Церкву протягом двох Світових воєн, Патріарх Йосип Сліпий, Верховний Архієпископ, Кардинал і Митрополит (1944-1984) був засланий до ГУЛАГу, і потім, очолював Церкву у вигнанні протягом двадцяти років. Архієпископ Володимир Стернюк, виконував обов'язки голови Української Греко-Католицької Церкви в Україні (1972-1991), провадив підпільну Церкву до свободи. Блаженніший Мирослав Іван Любачівський, Верховний Архієпископ і Кардинал (1984-2000), очолював Церкву у вигнанні, після повернення додому в віруючих в Україні. Блаженніший Любомир Гузар, Верховний Архієпископ і Кардинал (2001-2011), вів Церкву в XXI столітті, з березня 2011 року – Блаженніший Святослав Шевчук, Верховний Архієпископ Києво-Галицький, Архієпископ-митрополит Київський.

Історія Української держави та УГКЦ переконливо свідчать, що християнство перетворилось у структурний елемент світобачення світосприйняття українського народу, у його внутрішню позицію, яка є однією з найістотніших рис українського світогляду. Релігійність, як домінуюча риса національного характеру, як особливий внутрішній духовний стан, як спосіб самооцінки і самодостатня система критеріїв для сприйняття усіх проявів зовнішнього світу – стала наслідком, своєрідним вінцем і, водночас, заслугою десяти вікової діяльності Української Церкви, її здатності стати всеосяжним і неформальним духовним регулятором життя українського суспільства, уміння генетично поєднати і зробити загальним надбанням внутрішні та зовнішні сторони релігійно-церковної ідеології та практики.

Теологічна інтерпретація сучасної культури, визначена також як трактування знаків часу, передбачає співпрацю теології не лише із соціологією, а й з філософською антропологією, історією, етнологією, з економічними і суспільними науками, політологією. Інший автор із середовища теологів, А. Шафранський звертає увагу на специфічну роль мирян в інтерпретації знаків часу та популяризації тієї чи іншої культури, саме на це звертає увагу і Любомир Гузар коли розповідав про роль УГКЦ в міжнародному співтоваристві. Через їхню діяльність Церква може розвинути свої межі в таких місцях і таких обставинах, коли за допомогою мирян стає знаком присутності та діяльності. Відповідаючи на знаки часу, інституційна Церква активно діє, що може

принести як користь, так і небезпеку. Користь проявляється у можливості втілення інституційної Церкви у сучасні реалії даної держави, в якій Церква стає єдиним голосом та оплотом суспільної діяльності, за умови відсутності інших, допущених державою, можливостей. Це можна інтерпретувати у міжнародних стосунках УГКЦ за кордоном та їхні діаспори в Аргентині, США, Канаді, Польщі, Бразилії, Австралії та Західній Європі. Натомість загрозою може стати здобуття Церквою суспільної, економічної та навіть політичної влади. Однак, без сумніву, ототожнення Церковної ієрархії та вірян із суспільними рухами свідчить про глибоку вразливість на внутрішню політику держави. [3, с. 155]

С. Мойса писав, що належить шукати розуміння проявів діяння церкви та її діяльності в суспільному житті, яка в свою чергу залежить від знаків часу. Усілякі суспільні рухи, усі прагнення, сподівання, турботи людини, які існують у духовній самосвідомості людини, в її особистій поставі та цілеспрямованій діяльності. Узгодження внутрішніх постав щодо певних засадничих питань викликає власне тенденцію, яку можна охарактеризувати як знак часу. До них належить теж активна діяльність людини в економіці, політиці, мистецтві і науці. Певна подія може бути знаком часу лише тоді, коли її можна віднести до цього засадничого, основного відношення. Доказом цього можна процитувати II Ватиканський Собор 1962 року "Дух Божий, який предивним промислом керує часом і відновлює лице землі, є завжди присутнім у цій еволюції. Євангельська розчина пробуджувала і пробуджує в людському серці невідворотне прагнення до гідності" і провести паралель з словами Святослава Шевчука про Україну "Наша Церква та інші релігійні громади України закликали до миру та справедливості. Від імені Української Греко-Католицької Церкви звертаюся через своїх братів-єпископів до духовенства, спільнот і вірних Католицької Церкви молитися за мир, справедливість і людську гідність", з якими звернувся до всього світу з метою припинити агресію на території України.

На думку церковних і світських дослідників, існувало кілька соціально-економічних і політичних причин, які зумовили унію православних з Римом. Одним з найбільших негативів у житті православної церкви в Україні XVI ст. був світський патронат над нею. Королі мали право надавати світським особам так звані "духовні столиці" і "хліби духовні", які мали привілеї і заслуги перед державою та королем, а не перед церквою. Ці люди в основному не мали "духовного покликання", не завжди розуміли та цінували церковну службу, дбали лише про матеріальні вигоди, які давали їм високі церковні посади. У XVI ст. православна церква в Україні перебувала в кризовому становищі. Митрополіти і Єпископські кафедри дістаються людям недосвідченим, цілком світським і часто аморальним. Беручи приклад з королів, князів, різні польські, литовські, українські магнати і шляхта зловживали правом патронату над церквою у своїх маєтках і в сфері своїх впливів.

Внаслідок цього відбуваються деморалізація і розлад на нижчих щаблях церковного життя. Другою причиною, яка дезорганізувала церковне життя в Україні, вважається втручання в церковні справи братств. Церковні братства були світськими громадсько-релігійними об'єднаннями, вони мали великі заслуги в розвитку освіти, культури, пробудження і організації національного релігійного життя в Україні. Були й інші причини, які підштовхнули ієрархів української церкви до Берестейської унії. Вони бачили недбале в духовному плані ставлення до української церкви з боку східних патріархів, зокрема Константинопольського, під юрисдикцією якого знаходилися.

Унія збуджувала надію на зрівняння прав та привілеїв приниженої української церкви з панівною римокатолицькою церквою. Унія повинна була захистити українську церкву від агресивних зазіхань "третього Рима", тобто Московської патріархії (що утворилася у 1589 р.), звільнитися від опіки анемічного "другого Риму", тобто Константинопольської патріархії, повернути українську церкву в лоно "першого Риму", який уособлював собою Вселенську церкву під керівництвом Петрового намісника, тобто римського первосвященника. Унія мала дати українській церкві моральну підтримку та обдарувати її місією носія правдивого православ'я, ідеї єдності християнських церков на сході Європи.

Завдяки унії зберігся східний обряд. Це надзвичайно важливо, адже обряд – це не просто форма віросповідання, а історично складена і освячена традицією органічна єдність віровчення і культури нашого народу, це вияв і фактор його духовності. Унія викликала пробудження національної свідомості українців. Виникав внутрішній опір, приходило усвідомлення себе як носія ознак, що складають народ, націю, виникала потреба їх захисту. Унія стала засобом захисту української мови як найважливішої ознаки нації. Галичина від 1340 р. перебувала під чужомовним впливом, причому дуже активним. Однак саме тут найповніше збереглася і рідна мова і національна свідомість. [1, с. 50].

Після повернення Радянської влади на західноукраїнські землі, визволені від фашистської окупації, вона відразу взялася за винищення Уніатської Церкви. Комуністичний режим справедливо побоювався її як символу національної незалежності України, вбачав в ній головного супротивника в духовному впливі на місцеве населення. У березні 1946 р. у Львові 216 священників, деканів, інших представників кліри, 19 мирян, силоміць зігнаних на Собор після арешту всієї верхівки уніатського духовенства, оголосили про розрив Берестейської церковної унії й "повернення" до Православної Церкви Московського патріархату. Така сама доля спіткала наступного року Мукачівську єпархію. Пряшівську єпархію, що була розташована на території Чехословаччини, було ліквідовано трохи пізніше. Загалом вдалося повернути у православ'я приблизно 4 тис. (близько 80%) греко-католицьких парафій. Багато інших віддали перевагу покатоличенню.

Поряд з тим були зафіксовані й радикальні форми протесту. Так, з середини 1960-х до початку 1980-х рр. певного розголосу на Західній Україні набув рух покутників. Покутники розробили оригінальне віровчення, згідно до якого центр боротьби між Богом і дияволом перемістився на Україну. В умовах, коли буцім-то Римокатолицька Церква та унійна традиція примирилися з Радянською владою, саме вони мусять потурбуватися про спасіння. Головним засобом спасіння в них виступало покутування гріхів через тривалу (9 днів, 9 ночей) молитву. Покутники зайняли непримиренну позицію щодо існуючого в СРСР суспільно-політичного ладу, наприклад, відмовлялись отримувати паспорти, оскільки уважали їхню символіку – серп і молот – сатанинською. Тому вони зазнавали жорстких утисків.

Греко-Католицька Церква в Україні змушена була піти у підпілля, стати "катакомбною". Владі так і не вдалося припинити її діяльність, що з роками набувала ще більших обертів: хіротонізувалися єпископи, висвячувалися священники, організовувалися "домашні церкви" і відновлювалися чернечі осередки. Ті, хто не зрікся своєї віри, таємно збиралися для спільних молитов, висилали посилки священикам, які перебували у в'язницях і таборах, а коли вони повертались надавали притулок у своїх оселях. Найбільш підготовлені члени активу греко-католицьких громад самі хрестили дітей, відправляли

ли похоронні обряди, освячували нові помешкання, більше того – намагалися організувати таємне навчання релігії дітей і молоді. Разом із тим, багато із послідовників УГКЦ прибрали вигляду "уніатів", тобто прихованих прибічників греко-католицизму. Вони відвідували православні храми, але зберігали специфічну уніатську ментальність і наполягали на традиційних для себе богослужбових і обрядових формах. Це явище спричинило дещо несподівані наслідки. Мало того, що уніатська Галичина навіть після руйнівних хрущовських атеїстичних кампаній залишалася краєм з найвищою концентрацією православних громад на теренах колишнього СРСР. Вихідці із Західної України з їхньою непідробною релігійністю й історично високою богословською освіченістю почали дедалі інтенсивніше посідати єпархії РПЦ у Центральній, Східній і Південній Україні та за її межами. До середини 1970-х рр. серед 16 архієреїв в Україні 13 були етнічними українцями. З них дев'ятеро походили із Західної України, з помір'я яких 3 колишні греко-католицькі священники. На початку 1980-х рр. з 4-х західноукраїнських областей подавалось до 70% заяв на вступ до всіх духовних семінарій Радянського Союзу. Серед "абітурієнтів" було багато колишніх комсомольців, комуністів, спеціалістів народного господарства, які отримали вищу освіту в світських вузах. [6, с. 8]

Таким чином, Українська Греко-Католицька Церква, яка є спадкоємицею Київського християнства, і сьогодні покликана не лише сприяти відродженню вже створеної нею, не зважаючи на тяжку історію, яка спіткала

УГКЦ, в ХХ ст. відкинутих тоталітарним суспільством цінностей, а й прагнути переконати суспільство покласти християнські цінності в основу його життєдіяльності. Після тривалої пропаганди атеїзму та процесів секуляризації, УГКЦ знову прагне зайняти належне місце у структурі громадського суспільства України, щоб послідовно здійснювати покладену на неї місію. Основним завданням УГКЦ у посткомуністичному суспільстві є відновлення, покладених атеїстичною ідеологією та пропагандою, духовних та моральних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Баджо А. М. Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія / А. М. Баджо // Соціальна доктрина Церкви : (зб. ст.). – Львів : Свічадо, 1998. – С. 49–78.
2. Байме Клаус фон. Політичні теорії сучасності / Клаус фон Байме ; пер. з нім. М. Култаєвої та М. Бойченка. – К. : Стило, 2008. – 396 с.
3. Балицька Н. Концептуальні основи впливу ісламу на міжнародну політику / Н. Балицька // Вісник Львівського університету. – Львів, 2005. – Вип. 15. – С. 152–158.
4. Білецький М. Подолання міжцерковного протистояння і роль у ньому суспільства // Колегія. – 1995. – № 5. 117 – 124 С.
5. Боцюрків Б. Теоретико-методологічні аспекти компаративного аналізу стосунків між церквою та державою в Україні // Колегія. – 1994. – № 3–4. 126 – 147 С.
6. Бондаренко В. Церковний корабель у вирі політичних пристрастей: політичні партії сучасної України і їх відношення до релігії та Церкви / В. Бондаренко // Людина і світ. – 1991. – № 5. – С. 2–9.
7. Волинець О. Соціальна доктрина УГКЦ та її реалізація в сучасній Україні / О. Волинець // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2006. – № 18. – С. 45–49.

Надійшла до редколегії 10.10.17

В.В. Вербицкий

ИСТОРИЧЕСКАЯ ГЕНЕЗА УКРАИНСКОЙ ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ (УГКЦ)

В статье рассматривается очень важный фактор международной деятельности Украинской Греко-Католической Церкви, которая активно поддерживает вместе со своими парфиями наиболее позитивные тенденции в политике государства.

Ключевые слова: религия, международная деятельность, политика, УГКЦ, международные отношения, культура, ценности.

V.V. Verbitskiy

HISTORICAL GENESIS OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH (UGCC)

The article considers a very important factor of the international activity of the Ukrainian Greek Catholic Church, which actively supports, along with its parishes, the most positive trends in state policy.

Key words: religion, international activity, politics, the UGCC, international relations, culture, values.